

דרור אידר

אמנת החירות של העם היהודי

לא הצהרת בלפור אלא ועידת סן רמו באיטליה, היתה האירוע המכריע בתולדות הציונות • כך נוצר רגע החסד, שבו לראשונה מאז חורבן בית שני, קיבל העם היהודי את תמיכת האומות

ויצמן הנגיד את החלטת הוועידה כחשובה ביותר בתנועה הציונית. איור של וילה דבאשן, שבה התקיימה ועידת סן רמו

1 רגע לפני שהעולם התהפך בעטיו של וירוס קטן, וחיינו הפכו ליממה אחת ארוכה, הספקתי לבקר בראשית פברואר בעיר הקטנה סן רמו לחוף הרי-ביירה האיטלקית. תכננו בשגרירות לקיים שם אירוע גדול ביום ראשון הקרוב, 26 באפריל, בהשתתפות מנהיגים בינלאומיים לציון 100 שנים לוועידה ההיא. ראש העיר אף העמיד לרשותנו את התומורת הסימפוני של פסטיבל סן רמו המפורסם. הרעיון היה להציף את השיח העולמי בתובנה העיקרית העולה מצד כל מי שמעיין בהחלטות שיצאו מהוועידה: בניגוד למור-סכמה שאני שומע לא מעט בעולם, החוק הבינלאומי בהחלט עומד לטובתנו. תכננו גם תערוכה שתגדוד בסנאט האיטלקי, בפרלמנט האירופי ובכנסת ישראל, שבה יוצגו מסמכים וממצאים מאותה תקופה. ביקרנו בארכיון משרד החוץ האיטלקי, ועיני שופה תיקים עבי כרס גדושים במסמכים מאז, שספק אם נפ-תחו מאז חתימתם.

2 בווילה דבאשן (Devachan) שבסן רמו התכנ-סו למשך שבוע ימים נציגי המעצמות המנצחות במלה"ע הראשונה: ראש הממשלה הבריטי לוי ג'ורג', ראש הממשלה הצרפתי אלכסנדר מיל-ראנה, ראש הממשלה האיטלקי פרנצ'סקו נזי, הנציג היפני קיישירו מטסואי ושגריר ארה"ב ברומא, רוברט א' ג'ונסון. אלה יחד עם עוזריהם שימשו שושבינים להחלטות שהולידו את המדינה היהודית. בארכיון משרד החוץ האיטלקי צדה עיני מברק ששלח "הוד מעלתו נזי" ישירות לסן רמו, תחת הכותרת "ועידת השלום": "מקווים שהמועצה העליונה תישב את שאלת פלשתינה בה-תאם להצהרת בלפור". על החתום: "קהילת אחים נאמנים" והרב בנימין כהן. היו עוד מברקים דומים, ללמדנו על הדריכות של חלקים בעולם היהודי והחשיבות שבה נתפסה הוועידה כבר אז.

3 בפרספקטיבה היסטורית ציונית, ועידת סן רמו חשובה עשרות מונים מהצהרת בלפור, כמו ההבדל שבין הצהרה לא מחייבת לבין עיגונה בחוק. באופן די מחוץ, בהיסטוריוגרפיה הציונית נשכח האירוע הגדול הזה. לא ממש למדנו עליו. הגיע הזמן לתקן. 100 שנים עברו מאז הוועידה והיא בסן רמו, והנה העולם נמצא שוב במלחמה עולמית - הפעם נגד אויב בלתי נראה שמאיים לה-דביק את כל האנושות במחלה שסופה חנק. המגיפה שיבשה את תוכניותינו. האירוע באפריל בוטל, ואנחנו מתכננים אירוע חדש לציון 100 שנים לוועידה. אם החיים ישובו לשגרתם, נתראה בסן רמו ב-2 בנובמבר, בתאריך סמלי אחר, יום הצהרת בלפור. בינתיים כדאי להתוודע אל הדברים הראשי תיבות.

אל המלחמה העולמית הראשונה נכנס העולם עם הסדר הישן, ואחריה נולד הסדר החדש של אירופה והמזרח התיכון. במאות השנים שחלפו קודם לכן, פלשתינה הפכה למחוז נידח באימפריה העות'מאנית. הסופר האמריקני מארק טוויין ביקר בה ב-1867 ותיאר אותה כארץ ה"ישיבת בשק ואפר ומרחף עליה כישוף של קללה". מבלי משים הוא הרדה את פסוקי הקללה המקראיים "וְהַשְׁמַתִּי אֶת הָאָרֶץ, וְשָׂמְמוּ עָלֶיהָ אֵיבֵיכֶם הַיְשָׁבִים בָּהּ" (ויקרא כו:32). 11 שנים לאחר אותו מסע עלו חלוצים יהודים לאדמת ביצות עמוסה קרחת במטרה להקים לראשונה מאז החורבן יישוב עצמאי שיחיה מעמל כפיו. הם קראו למקום פתח תקווה, על פי נבואות הנחמה של הנביא הושע, שניבא שיום אחר עתיד "עמק עכור", עמק הקללה, לחזור להיות שוב פתח של תקווה.

בעקבות פתח תקווה עלו יישובים יהודיים נוספים במסגרת "העלייה הראשונה", ולאחר מכן העלייה השנייה - והכל תחת שליטת האימפריה העות'מאנית - עד שפרצה מלחמת העולם הראשונה.

העולם, החזיר ויצמן את הדרישה המקורית. ד"ר ז'אק גוטייה, שחקר את הנושא והרבה ממה שכתוב כאן למדתי ממנו (הוא שוקד על פרסום ספר, שיהיה תקציר של מחקר בן 1,300 עמודים), מעיר בצדק שכינון מחדש משמעותו בנייה של מה שהיה פעם. מי שחותם על כך, צריך לבדוק היסטורית את טיב הקשר של היהודים עם הארץ, את מקומה של ירושלים בתולדות העם ובאומנות, ועל זה הוא חותם. המפה שוויצמן וחבריו פרשו בפני נציגי המעצמות היתה תואמת למה שהם הכירו כגבולות התנ"כיים העתיקים של שנים עשר השבטים.

האם אומות העולם הסכימו? ההסכמים שנחתמו בוועידת פריז - כארבעים במספר - נגעו בעיקר לאירופה ועיצבו אותה מחדש. אל האימפריה העות'מאנית לא הספיקו להגיע; אירופה היתה קרובה וענייניה רחופים. לשם כך קבעו להיפגש שוב ב-19 באפריל בסן רמו.

בינתיים, עם סיום ועידת פריז, בינואר 1920, הוקם חבר הלאומים על פי החלטת הוועידה. בסעיף 22 באמנה נאמר שבטריטוריות שנוצחו, אם יש עם שאינו יכול לייסד מדינה שתעמוד בסטנדרטים של העולם המודרני - תוקם לשם כך "נאמנות קרושה של ציביליזציה". פירושה המעשי של אותה נאמנות היה המנדט. ב-19 באפריל התכנסו נציגי המעצמות בווילה דבאשן בסן רמו כדי להשלים את המלאכה. הם קיבלו את טענות הערבים ורוב מוחלט מתוך שטחי האימפריה העות'מאנית ניתן להם (כיום שטחי מדינות עיראק, סוריה ולבנון). על פלשתינה דנו בסוף אותו שבוע, וב-25 באפריל החליטו המנהיגים לקבל את טענות היהודים. הוחלט לשלב את הצהרת בלפור בכתב האמנה, הכירו בזכותנו על פלשתינה, וקיבלו את הבקשה "לכונן מחדש" את מה שהיה לנו בה פעם. למעשה, לראשונה מאז החורבן במאה הראשונה, הכירו אומות העולם בעם היהודי כטוען לגיטימי בעל תוקף על ארצו העתיקה.

6 חיים ויצמן היה שם כיוורו של הרצל. בספרו "חמשת אבות הציונות", הראה בנציון נתניהו כיצד פעל הרצל בעיקר לשם השגת הכרה מצד האומות על זכות העם היהודי על ארצו. לולא פעילותו, היו נותרים יישובי העליות הראשונה והשנייה קולוניות בלבד ולא יישובים של מדינה בדרך. לכן פעל אצל הסולטן הטורקי, הקיידור הגרמני ואצל הבריטים. את פירות פעילותו קטף ויצמן עם הצהרת **← המשך בעמוד 26**

4 כל מלחמה רווית אינטרסים צבאיים ומדיניים, והצהרת בלפור שיחקה תפקיד גם ברצונה של ברי-טניה לקבל את דעת הקהל היהודית. אבל פלשתינה לא היתה מתנה טריטוריאלית לשליט כלשהו, כפי למשל שהיה עבר הירדן המזרחי לאמיר עבדאללה (הראשון), שה-גיע בכלל מחיג'אז (היום ערב הסעודית). ראש הממשלה הבריטי לוי ג'ורג' וכן הלורד בלפור היו נוצרים מאמינים, נוצרים ציוניים - כלומר הם האמינו בנבואות התנ"כיות על שיבת היהודים לציון, ורצו לסייע בהגשמתן ולהביא לרנסאנס של לאומיות יהודית בארץ הקודש, ובכך לעשות צדק עם סבלו של עמנו.

עד אז, מי שנוצח במלחמה שילם במחיר טריטוריאלי. המנצח לקח ממנו ארמות. בפעם הזאת ניסו מעצמות המפתח שניצחו במל-חמה לעשות משהו אחר: ליצור סדר חדש באירופה ובמזרח התיכון, ולתת את הארמות לעמים היושבים בהם. ברוחו של נשיא ארה"ב וודרו ווילסון שביקש לכונן "שלום צודק ללא מנצחים ומנוצחים". בוועידת השלום בפריז שהתכנסה בינואר 1919 דנו המעצמות בשטחים שנפלו לידין. איחופה עוצבה שם מחדש. המעצמות שקיבלו לידן את השטחים מידי הצד המפסיד ונתנו לאחרים. הן חתמו על כל ההסכמים. בין השאר, שמעו נציגי המעצמות את המשלחת הערבית בראשות האמיר פייסל, שייצג את המשפחה ההאשמית ואת המשלחת של התנועה הציונית בראשות ד"ר חיים ויצמן. בן 46 היה אז מנהיג התנועה הציונית. הערבים ביקשו להקים מדינה אחת גדולה על פני המזרח התיכון כולו. היתה הסכמה בין פייסל לוויצמן לתמוך האחד בדרישות השני.

מה רצו היהודים? באותה תקופה היו פחות מ-100 אלף יהודים בפלשתינה מול כ-600 אלף ערבים. ראשי התנועה הציונית לא רצו מייד מדינה; היה עליהם לדאוג לעליית היהודים לארץ, ולשם כך נדרשו להכין את הקרקע. אבל הם ביקשו כמה דב-רים בסיסיים ומהותיים מאין כמותם לעתיד: שהמעצמות תכ-רנה בזכות ההיסטורית שלנו על הארץ, שכונתה או פלשתינה מאז ימי הקיסר אדריאנוס במאה השנייה. ולא די בזה, הם דרשו את הזכות לכונן מחדש (reconstitute) את ביתם הלאומי בה.

5 הדרישה לכונן מחדש את הארץ הוגשה עוד באוגוסט 1917 ללורד בלפור, שהביא אותה כלשו-נה לקבינט הבריטי, ורק שם שונה המונח ל"ייסוד" (establishment) הפחות מחייב. עכשיו, מול אומות

← המשך מעמוד 17

בלפור. כאמור, זו היתה רק הצהרה, לא מחייבת. עכשיו, בסן רמו, קיבלה ההצהרה תוקף חוקי בינלאומי.

באוגוסט 1920 שולבו החלטות סן רמו ב"הסכם סוור" (Sèvres) ולאחר מכן, ב-1923 בהסכם לוזאן, שבו ויתרה טורקיה על תביעותיה ביחס לשטחי המזוה"ת. גוטייה אמר שכאשר שמים יחד את סעיף 22 באמנת חבר הלאומים, החלטת סן רמו, המנרט על פלשתינה ואישורה ב-1922, "מקבלים את אמנת החירות של העם היהודי".

ויצמן הבין את גודל השעה. הוא אמר: "ההחלטה בסן רמו, אותה הכרה בזכויותינו בפלשתינה, שנכללה באמנה עם טורקיה (הסכם סוור) והפכה לחלק מהחוק הבינלאומי – היא האירוע הפוליטי הגדול ביותר בהיסטוריה של תנועתנו (התנועה הציונית), ואולי – לא יהיה מוגזם לומר – בכל ההיסטוריה של העם היהודי מאז הגלות".

כאשר לערביי הארץ, האמנה שמרה על זכויותיהם הרתיות והאזרחיות, אבל בהחלט לא מזכירה זכויות לאומיות; אלה הוע"נקו (בארץ הזאת בלבד) ליהודים. לאומיות ערבית נמצאת בשתי האמנות האחרות: מסופוטמיה (עיראק) וסוריה-לבנון.

שנה לאחר מכן, באפריל 1921, בשל שיקולים פוליטיים ומדיניים מול ערביי האזור והמשפחה ההאשמית, הוציאה בריטניה משטח המנרט שניתן לה לטובת הקמת בית לאומי לעם היהודי, את כל עבר הירדן המזרחי (שלושה רבעים משטח המנרט המקורי) והקימה עליו את אמירות עבר הירדן, שלימים הפכה לממלכת ירדן דהיום. למעשה, מכל שטח המזרח התיכון (כולל ערב הסעודית, תימן ועוד), 99 אחוזים ניתנו לערבים, וכאחוז בודד ליהודים.

ב-1946 הוקם ארגון האומות המאוחדות והחליף את חבר הלאומים. סעיף 80 באמנת האו"ם קובע שזכויות שניתנו קודם בידי חבר הלאומים, חייבות להיות מכובדות. מה שניתן קודם, לא יילקח.

הצעת החלוקה של פלשתינה למדינה יהודית ומדינה ערבית מכ"ט בנובמבר 1947, היתה כשמה: הצעה לא מחייבת של מליאת האו"ם שהיתה תלויה בהסכמת הצדדים. היהודים הסכימו; הערבים פתחו במלחמת השמד יום לאחר מכן. נותרנו עם הזכויות שניתנו לעם היהודי באפריל 1920 בידי אומות העולם. כל ההסכמים האחרים הם בעקבות ועירות פריז וסן רמו וכבודו ונתתו בעינם, (כמעט) אין איש המעריך על החלוקות הטריטוריאליות בקרב עמי ערב. רק על ההסכם הזה של זכות העם היהודי על ארצו העתיקה, מערערים.

חושך ואור משמשים בערבוביה. ברגעי חסר מסוימים בהיסטוריה, קיבלנו את תמיכת האומות. ברוב הפי עמים נלחמנו על המובן מאליו. המלחמה נגד העם היהודי לבשה ופשטה צורות. אם במהלך ההיסטוריה למדנו להכיר את האנטישמיות הידועה, שהתבססה על הברלים שבאמונה; במאה האחרונה התוודענו לאנטישמיות חדשה: התנגדות לקיומה של לאומיות יהודית. בין השאר, באמצעות דה-לגיטימי ציה של עצם חוקיות המדינה, או למצעה, הטענה שנוכחותה של ישראל בשומרון ויהודה "מנוגדת לחוק הבינלאומי". ובכן, סן רמו סביב מלה"ע הראשונה נוצר מפגש בין הלורד בלפור לליד ג'ורג' וכנראה עוד פוליטיקאים, שתמכו בשיבת היהודים לציון ובהגשמת הנבואות התנ"כיות. יש המפקפקים בכנות המניעים של הנוצרים הציונים; הם טוענים שכל זה נעשה כדי לקרב את בואו של משיחם (כשיבוא, נדבר, אמר פעם מנחם בגין). אבל גם המתנגדים לשיבת ציון – והם היו הרוב – האמינו בביאתו השנייה של משיחם, וככל זאת ביכרו להמתין לו תוך התנגדות ליהודים ולשיבתם ארצה.

כך או כך, יסוד המלחמה של גורמים בעולם נגד מדינת יש ראל, הוא ביחס כלפי חזרת היהודים להיסטוריה ולארצם. בפרס פקטיבה היסטורית ארוכת שנים, ההיבט הזה משמעותי לא פחות מהאינטרסים המדיניים והצבאיים שבוודאי עמדו ביסוד ההכנות וההסכמים. העולם צריך לבחור באיזה צד של ההיסטוריה הוא נמצא ביחס לשיבת ציון. התכחות הבריטים במהלך שנות המנרט, כלפי שליחותם ההיסטורית לעזור לעם היהודי לכונן את מדינתו העצמאית, הביאה לפרסום הספר הלבן ולעצירת העלייה ארצה לפני מלה"ע השנייה. התוצאה היתה רצח עם וסגירת כל שערי המקלט בפניו. חובה לנער את האבק מעל סיפור סן רמו וללמדה לדורות הבאים. אמרו מעתה: לא הצהרת בלפור, אלא ועידת סן רמו באיטליה, היתה האירוע המכריע בתולדות הציונות.

הערה אחרונה: הלכתי לבדוק את התאריך העברי של הוועידה. גיליתי שהיא נפתחה בראש חודש אייר תר"פ ונמשכה שבוע ימים. הדיון על ארץ ישראל התקיים ביומיים האחרונים, ו'–ז' באייר. עד כה ידענו שבה' באייר קמה מדינת ישראל ובכ"ח שוחררה ירושלים. בי"ח באייר מצוין ל"ג בעומר המחובר אף הוא למלחמה על חירות העם. לשלושת התאריכים החגיגיים הללו, הקשורים בתקומת ישראל, אפשר בהחלט להוסיף את ז' באייר, יום ההחלטה בסן רמו. 28 שנים לאחר מכן קמה נתי מדינת ישראל. ●

ד"ר דרור אידר הוא שגריר ישראל באיטליה

